

Tsvetelina Georgieva

(Bulgaria, Institute for Bulgarian Language, Bulgarian Academy of Sciences)

Three Dictionaries Based on Slaveykov's *Parables and Proverbs*

Abstract: The article presents three in-text dictionaries included in three editions of the collection of *Bulgarian Parables and Proverbs and Characteristic Words* by P.R. Slaveykov published in 1954, 1972 and 1982. From today's point of view the in-text dictionary from 1982 is the best one in terms of the selection of words, the description of their origin and their definitions. The analysis of the dictionaries suggests that the creation of this type of works requires a well-defined concept and systematic and accurate description of language units. The article points out some problems, which can be avoided in the future.

The dictionaries are an interesting subject of study from the perspective of the history of Bulgarian lexicography.

Keywords: in-text dictionaries, history of Bulgarian lexicography, unfamiliar words

Цветелина Георгиева

(България, Институт за български език „Проф. Любомир Андрейчин“, Българската академия на науките)

Три речника върху Славейковите „Пословици“

Първото издание на паметника на народната мъдрост *Български притчи или пословици и характерни думи* на П. Р. Славейков излиза като две отделни части след Освобождението на България. Първата част (А – Н) е публикувана през 1889 г. от самия автор (БППХД/ВРРНД I ч. 1889), докато втората (О – Я) – 8 години по-късно, през 1897 г. (т.е. 2 години след смъртта на П. Р. Славейков), от неговия син – Иван Славейков (БППХД/ВРРНД II ч. 1897). Въпреки че са две отделни публикации, те се възприемат като едно цяло заради своята концепция. Първата част на Славейковия труд съдържа още два текста от автора – 1) предговор и 2) „История на събирането им“, като „Историята“ продължава във втората част и е с посочена година – 1892 г. Втората част съдържа още предговор на издателя – Иван Славейков, писан през октомври 1897 г. До днес са излезли още 4 издания (БППХД/ВРРНД 1954, БППХД/ВРРНД 1972, БППХД/ВРРНД 1982 и БППХД/ВРРНД 2003), в които са събрани в едно цяло първоначално разделените едноименни части на Славейковите „Пословици“. Във всяко от тези издания е добавен притекстов речник¹.

Обект

Обект на изследване тук ще бъдат притекстовите речници в БППХД/ВРРНД 1954, БППХД/ВРРНД 1972 и БППХД/ВРРНД 1982. Целта е да се съпостави макро- и микроструктурата на речниците, като се направят изводи за лексикографските подходи и методи на представяне на тълкувания материал, за развоя на българската лексикографска практика за близо три десетилетия и да се посочат някои проблеми.

¹ За притекстовите речници вж. Георгиева/Georgieva 2022.

Интересът към тези речници е породен от разликата в подхода и метода на описание, които съставителите са имали при един и същ езиков материал, и почти пълната липса на изследвания върху подобни лексикографски описи, появили се в по-ново време.²

Заглавие

БППХД/ВРРНД 1954 и БППХД/ВРРНД 1972 излизат под редакцията на Михаил Арнаудов в издателство „Български писател“, докато БППХД/ВРРНД 1982 – под редакцията на Цвета Унджиева в издателството на Българската академия на науките. В края на трите издания на Славейковия сборник са поместени притекстови речници, които са с различни заглавия: *Речник на малко познати думи и изрази* (в БППХД/ВРРНД 1954), *Речник* (в БППХД/ВРРНД 1972) и *Речник на диалектни, остарели и чужди думи* (в БППХД/ВРРНД 1982). Тези заглавия насочват към характера на тълкувания материал. Предвид притекстовия характер на речниците може да се предположи (дори и без разширено, конкретно заглавие), че става въпрос за непознати езикови единици. Според избраните заглавия в първия речник това са думи и изрази, в третия – само думи, докато във втория няма конкретизация.

Авторство

Притекстовите речници в БППХД/ВРРНД 1954 и БППХД/ВРРНД 1982 са без посочено авторство. Може да се предположи/приеме, че в съставянето им са участвали членовете на редколегията. За разлика от тях, като автор на речника в изданието от 1972 г. е посочена Сия Атанасова.

Словници

Речникът от 1954 г. (РБППХД/ВРРНД 1954) съдържа 366 статии. В една статия обаче има тълкувани понякога две и повече сродни думи (напр. *скопос* – ред; *скопосан* – прибран, стегнат, нареден; *тавла* – обор за коне; *тавлабашия* – водач на черда; *хесап* – сметка; *хесапя* – права сметка).³ Така общият брой на тълкуваните единици е 383, т.е. той е със 17 по-голям от броя на речниковите статии. Заглавката се изписва с главна буква, като тълкуваните единици не се различават шрифтово от останалия текст в статията (срв.: „Кахър – грижа, скръб, тъга“; „Салтанат – блясък, разкош“). Равноредно в словника са посочени фонетични или лексикални варианти на думи (напр.: *биляр*, *билерин*; *бордей*, *бордел*; *гараз*, *гарез*, *карес*; *дазгини*, *дизгини*; *жид*, *жит*; *зиян*, *зян*), разнородови лексеми (срв: *гръст*, *гръста*), дори различни думи (срв. *лих*, *лихост*; *сен*, *бу*, *хепсиниз*; *угарка*, *угорешка*). Среща се и „двойна заглавка“ от сродни думи, което според днешните лексикографски подходи е неприемливо (срв.: „Йол, йолджия – път, пътник“; „Лих, лихост – комуто всичко е криво, кривота“; „Тамах, тамахкяр – жаден, алчен, скъперник“). Словникът на РБППХД/ВРРНД 1954 включва различни по състав единици: едносъставни (прости и сложни думи като *гайле*, *резил*, *чаир*, *чалацисвам*, *ахкям-адлис*, *каба-делия* и др.), двусъставни (като *догру ач* (*агач*); *Едирне капия*; илик *саалък*; *чок иш*) и многосъставни (*гери даха бок я*; *ики оджу бок*; *ону да билирим*). Сред словниковите единици има дори изречения (различни по вид), като някои от тях не

² Както е известно, речниковите приложения в рамките на по-голям труд обикновено са обект на анализ в изследвания, посветени на лексикографската дейност през Възраждането (вж. напр. Кювлиева/Кювлиева 1997, Николова/Nikolova 2015). Като изключение може да се посочи изследването върху притекстовия речник в БППХД/ВРРНД 1954, вж. Георгиева/Georgieva 2022.

³ Тук и по-нататък тълкуваните единици са изписани в италик. Изключение правят примерите, които илюстрират графичното оформяне в анализирания речник. За да се открият от останалия текст, те са изписани в кавички.

завършват с препинателен знак, срв.: *Дур, давранма!*; *Коли, да ти не е коли*; *Селям алейкюм*; *Ур, ага!*; *Урала*. Преобладават обаче едносъставните единици, по-често от чужд (главно турски) произход. Всичко това може да се обясни с основния, водещия мотив на авторите на РБППХД/ВВРРНД 1954 – непознатото да бъде изтълкувано. Макар че в речника не е посочен произходът на думите, въз основа на направената справка с други лексикографски трудове може да се каже, че по-голяма част от тълкуваните думи са с чужд произход. Словникът съдържа съществителни имена (*ангария, аратлик, бахт, гюрултия, кетаб, навет, нур, обстояне, панджар, тамазлък, хайван, хара, чупа* и др.), следвани от прилагателни (напр. *аладжа, галатен, джомерт, кескин, окумуш, шашкън, шудров*), глаголи (напр. *батардисвам, втаксвам, джуркам, драгостя, каталясвам*), наречия (напр. *бадева, барабар, салт, тевекел, хеле*), местоимения (напр. *бизим, вскую, сен*) и междуметия (напр. *аман, аферим*). В словника на РБППХД/ВВРРНД 1954 не се откриват предлози, съюзи и частици.

Речникът от 1972 г. (РБППХД/ВВРРНД 1972) съдържа 380 статии. Словникът му не съвпада с този от РБППХД 1954, въпреки че редакторът е един и същ⁴ (някои статии от предишното издание липсват, а други са добавени). И тук понякога в една статия има тълкувани две сродни думи, като те винаги са изписани в болд (срв.: „Зенгин – зенгинлик – тур. – богат, състоятелен, имотен, богатство“; „Фукара – фукарлък – араб.-тур., разг. – бедняк, сиромаш, беднотия“; „Чурдисва – чурук – тур. – изгнива, гнил, прогнил, развален, разкапан“). Така общият брой на тълкуваните единици е 394, т.е. с 14 по-голям от броя на речниковите статии. Трябва да се посочи, че в някои статии са включени обаче сродни думи, които не са изтълкувани (те са общо 8, срв.: *сюрю – сюрюджийски; торлак – торлашки; фукара – фукарлък; чалацисва – чалашмак; шастиса – шашкън – шаштърма; щамосан – щампосан – щампосвам*). И тук (подобно на РБППХД/ВВРРНД 1954) равноредно в словника са посочени варианти на думи (напр.: *аферим – аферин; илач – иляч; сурат – сурет; хайванин – хайван* и др.), дори различни думи, включително от различни части на речта (срв. *зенгин – зенгинлик; ингилиз – ингилишка; кирия – кира – кираджия; пашиа – пашалък* и др.). Словникът на РБППХД/ВВРРНД 1972 включва само едносъставни и двусъставни единици (срв.: *айлък, ахър, бахт, давия, яз* и др.; *бозанджи башия; бюлюк башия; илям веляким, испенч парас`ъ; кантар топузу; карма карашик* и др.). Не се срещат многосъставни единици. Значително по-малко са тълкуваните изречения (срв.: *валлахи билляхи; селям алеким*). В този словник са включени собствени имена (*Лондра, Шам*), а някои думи не са дадени в основната си форма (напр. *петимисва*). И тук повечето тълкувани единици са с чужд (главно турски, арабски и персийски) произход. В словника на РБППХД/ВВРРНД 1972 са включени съществителни, прилагателни, числителни, местоимения, глаголи, деепричастия, междуметия, съюзи. Не се откриват предлози и частици.

Речникът от 1982 г. (РБППХД 1982) се отличава в много отношения от предходните. Той е не само най-голям по обем – съдържа 470 статии. За разлика от РБППХД/ВВРРНД 1954 и РБППХД/ВВРРНД 1972 тук в една речникова статия не са включени сродни думи (напр. *гюмрук* и *гюмрюкчия*, *зенгин(ин)* и *зенгинлик*, *зорба* и *зорбаджия*, *сефа* и *сефалък*, *сайбия* и *сайбийски* и др.), от което може да се направи извод, че авторите ги разглеждат като самостоятелни езикови единици и с право им отреждат място в словника. За разлика от предишните притекстови речници тук вариантите не са изписани като равноредни заглавки, а са посочени в скоби. Дублетите

⁴ Изданието се отличава от предишното и по това, че публикува Славейковия текст в неговата цялост и неподправеност.

(напр. *въгарец* и *въгърец*) са представени обаче като равноредни. Глаголите само в някои случаи са изписани във форма за св. и несв. вид (напр. *артардисвам*, *артардисам*; *бегендисвам*, *бегендисам*; *втаксувам*, *втаксам*; *забъшавам*, *забъша*; *калесвам*, *калесам*; *куртулисвам*, *куртулисам*). Въпреки че в заглавието на речника се декларира, че ще се тълкуват думи, и тук в словника (макар и по-рядко) са включени съчетания (*баба хакъ*) и изрази (*диван-чапраз стоя*). Заглавките са изписани с малка буква. Те са в разредка (за разлика от вариантите) и по този начин се разграничават от останалия текст в речниковата статия (напр. *абдал*, *гюмрук*, *сефер* и др.). В този словник са включени съществителни нарицателни имена (няма собствени), прилагателни, глаголи, числителни, наречия, частици, междуметия. Липсват съюзи, предлози и местоимения. И тук преобладават чуждите думи – главно турски или такива, които са преминали чрез турския език (от арабски, персийски, гръцки и др.).

Бележки за произхода на заглавките

Произходът на думите не е посочен в РБППХД/РВРРНД 1954. Словниковите единици са главно с чужд произход – турски (включително от арабски или персийски, навлезли в езика ни чрез посредничеството на турския, напр. *ага*, *айран*, *аман*, *аратлик*, *барабар*, *бахт*, *бекрия*, *бекяр*, *гюрултия*, *давия*, *дамазлък*, *дерт*, *зер*, *зор*, *ибришим*, *изет*, *измежяр*, *икрам*, *инсан*, *истинтак*, *ищах*, *кабахат*, *кабил*, *казас*, *калевра* и др.) и гръцки (*геран*, *дискос*, *еня*, *каламар*, *катинар*, *мартир*, *паремия* и др.). Има думи и от други езици, напр. от френски (*бордей*, *волюм*, *пасаж*), италиански (*жид*). Домашните образувания (*гъжва*, *жлеб*, *ивер*, *изгабосвам*, *кранта*, *партакеши* и др.) са значително по-малко от чуждите.

В РБППХД/РВРРНД 1972 (за разлика от РБППХД/РВРРНД 1954) след словниковите единици е посочена бележка за техния произход.⁵ Според посоченото най-много са заемките от турски, персийски и арабски език (*аферим*, *белки*, *гюл*, *джинс*, *кайме*, *кескин*, *лезет*, *лейлек*, *мастия*, *мерджан*, *сабахле*, *сюрю* и др.). Значително малко са тези от гръцки (*деспот*, *кокона*, *лехуса*, *темел* и др.). Единични са случаите на заемки от други езици – италиански (*ваджия*), френски (*хара*), немски чрез турски (*грош*), унгарски чрез румънски (*талпа*). Има заглавки без посочен произход (*алемани*, *арцион*, *брус*, *бургия*, *калевра*, *кандил*, *черда* и др.), както и такива, които са определени като домашни (*влъхва*, *върколак*, *джурул*, *иверка*, *наплатисвам*, *пъздер*, *щамосан* и др.). Трябва да отбележи, че произходът на думите невинаги е прецизно представен (напр. сравнение на информацията с академичния *Речник на българския език* (РБЕ) показва, че *джам* не е турска, а персийска заемка, която навлиза в нашия език чрез турския език, *джинс* е арабска дума, навлязла в българския не директно, а чрез турския език; *маскара* е арабска, а не гръцка дума и др.).

Произходът на думите е посочен в РБППХД/РВРРНД 1982, включително начинът на проникването им (напр. „араб., тур.“, „перс.,тур.“ или „гр., тур.“), както и настъпилите промени в нашия език („от гр.“, „от тур.“). В този речник се наблюдава разграничаване на производна от произвеждаща дума (напр. *гюмрук* и *гюмрюкчия*, *зорба* и *зорбаджия*, *сайбия* и *сайбийски* и др.). С основание *гюмрюкчия*, *зорбаджия*, *сайбийски* и др. не се определят като чужди, а като производните от чужди думи, създадени в домашни условия.

⁵ Използват се следните бележки: „тур.“, „араб.“, „араб.-тур.“, „тур.-араб.“, „араб.-пер.-тур.“, „пер.“, „пер.-тур.“, „гр.“, „нгр.“, „гр.-тур.“, „гр.-араб.“, „стар. слав.“, „ст. бълг.“, „бълг.“, „итал.“, „фр.“, „нем.-тур.“, „унг.-рум.“.

Граматични бележки

Единствено в РБППХД/ВВРРНД 1972 има граматически бележки за род (*арцион, кокона, корабчия, меджия, мекиш, мънгър, неврат, смин, черда* и др.), лице (*дур*). Те са посочени непоследователно, като на места са допуснати неточности (напр. при *пъздер, сокай* и др.). Непоследователност се открива още в изписването на рода (срв. м./м. р./мъж.р., ж./ж. р.), в бележката за принадлежността на думата към част на речта (на места тя липсва, а на други е неточна, спорна (напр. думата *нехризе* е представена като прилагателно, а е наречие, *петимисва* е глагол, а не прилагателно; *дур* е междуметие, а не глагол). Единични са случаите, когато има излишно комбиниране на бележката за частта на речта с бележка за рода при съществителното име (напр. „Черда – същ., ж.“) или лицето (и числото) при глагола (напр. „Дур – тур., гл., 2 л., ед.ч.“). Допуснатите слабости издават липсата на системност, която би следвало да е задължителна за всеки речник.

Характеристика на думите с оглед на употребата им

Единствено в РБППХД/ВВРРНД 1972 има бележки за означаване на принадлежността на думата извън книжовната лексика. В речника се среща както бележката „нар.“, т.е. народно (при *мати маскара, чунким, нефелит, паралия, санким, юлар* и др.), така и бележката „обл.“, т.е. областно (при *меджия, нехризе, панагон*). Предвид словника на речника изглежда странно решението да се използват бележки за означаване употребата на думата към функционален стил (срв. „зоол.“ – *аслан, бюлбюл, калмар, лейлек, мастия, фил* и др.; „бот.“ – *мерджимек, салеп*; „геогр.“ – *шам*; „анат.“ – *джиер*; „муз.“ – *пищраф*; „рел.“ – *харам* и др.). Същевременно с бележка „разг.“ са определени *куртулуш, кюския, уйдерма, фукара, хайлазин, холан* и др., а с „прост.“ – *калевра, тимар, учкур, хеля, ярадисвам* и др. Отражена е и историческата перспектива на думите – „остар.“ – *ефенди, каук, кехая, субаш, хазър, чауш* и др.; „истор.“ – *везир, еничерин*.

Дефиниции

И в трите притекстови речници се използват следните дефиниции: синонимна (най-често срещана), описателна и комбинация от синонимна и описателна. В РБППХД/ ВВРРНД 1954 и РБППХД/ВВРРНД 1972 различните значения на тълкуваната единица не са разграничени ясно. В РБППХД/ВВРРНД 1954 в повечето случаи за отделяне на значенията се използва запетая (срв.: „Аян – началник на кааза (окръг), именит човек“; „Деркен – речено, неочаквано“; „Локма – залък, вид сладкиши“; „Учурум – летене, течение“ и др.), но има и такива, при които се използва точка и запетая (;) – знакът за разграничаване (в същия речник) на относително самостоятелни части в статия със сродни думи (напр.: „Харо – грозен, стар, лош, некадърен човек; зло, лошевина“).

В РБППХД/ВВРРНД 1972 значенията също са отделени само със запетая (срв.: „Б а р д а к – тур. – чаша, малка стомна“; „Д е с п о т – подтисник, тиранин, игумен на манастир“; „К ю л я в – к ю л я х – перс.-тур. – висок, островърх и конусовиден калпак, хитрост, измяна“; „Т и м а р – араб.-тур., прост. – чесан кон, прен. бой, вид феодално владение в стара Турция“ и др.), като понякога, за разлика от днешната лексикографска практика, описателната дефиниция следхожда синонимната (срв.: „А х м а к – глупак, глупав човек, който се оставя да го мамят“; „И ш к и н – е ш к и н – тур. – тръс, бърз ход на кон“; „С а л ъ к – тур. – здраве, добро здравословно състояние“; „У ч к у р – прост. – гащник, завръзка на долни гащи“). Има заглавки, които са дефинирани като

различни части на речта, при това без някакво уточнение, което е не само неприемливо, но би могло да обърка читателя (срв.: „А я к л и я – а я к л`ъ – тур. – който има крака, с крака, подвижен, приток, устие“; „Г ю н д ю л ю к – надница, ежедневен“; „Т и в и к е л и я – т е в е к е л и я – араб.-тур. – даром, залудо, който се надява на бог“; „Я р д ъ м д ж и я – тур. – помощник, помагач, спомагателен“).

В РБППХД/РВРРНД 1982 няма граматични и стилистични бележки. В скоби след заглавката е изписан произходът на чуждата дума или съществуващ диалектен вариант (той не е даден в разредка, както заглавната единица). След дълго тире следва дефиницията. При многозначните думи (за разлика от предишните два притекстови речника) може да се предположи, че се използват няколко начина на представяне на значенията.

За разграничаване на отделни значения при многозначните думи се използват в някои случаи знакът точка и запетая (;), а в други – арабски цифри. Може да се предположи, че в повечето случаи след знак точка и запетая е посочено значение, което е по-близко до предходното, включително и преносно (срв.: „айгър (тур.) – нескопен кон; ат, жребец“; „сефер (араб., тур.) – военен поход; война“, „тазе (пер., тур.) – свеж, пресен; млад“; тамам (таман) (араб., тур.) – тъкмо, точно; достатъчно“; „хайлаз (ин) (тур.) – мързелив, ленив човек; безделник“; „харания (арания) – голям котел; ператник“; „аслан (тур.) – лъв; храбър, юначен човек“). Това обаче може да се подложи на съмнение в статии като „вражевам – предричам, познавам бъдещето; врачувам“; „зенгин (ин) (тур.) – богат човек; богаташ“; „мющерия (араб., тур.) – редовен купувач у някой търговец; клиент“ и др., където след точка и запетая е изписан синоним. Най-ясно са разграничени значенията с цифри (срв.: „баджа (тур.) – 1. Комин 2. Горна част на огнище 3. Прозорче на покрив; капандура“ „кехая (пер., тур.) – 1. Селски глашатай 2. Главатар на овчари 3. Пазач, надзирател“; „кирия (от тур.) – 1. Наем на жилище 2. Заплащане за превоз на стока или пътници“; „пезвенк (пер., тур.) – 1. Сводник 2. Нечестен човек“ и др.). Може да се предположи, че при комбинирана дефиниция след запетая е изписан (обикновено) еднословният синоним (напр.: „ахмак (араб.-тур.) – глупав човек, глупак“; „ликшия (лешия) – пепелява вода, луга“; „щребеле (щрепеля) – малко момче, малчуган“ и др. Дефинициите в РБППХД/РВРРНД 1982 са значително по-издържани от тези в РБППХД/РВРРНД 1954 и РБППХД/РВРРНД 1972.

Заклучение

Словниците на анализирани речници съвпадат частично – при 90 думи: *аджамия, аман, аратлик, аферим, батлан, бахт, бач, бегендисва, берекет, гайле, гюмрук, давия, джомерт, джурул, диван-чепраз, захмет, изет, ики, икрам, калевра, коджа, меджия, мирас, намаз* и др. Това показва известна устойчивост в подбора на непознати думи в периода от 50-те до 80-те г. на миналия век. Все пак разликата в словниците е съществена. (Факт е, че при първите две издания, които са с един и същ редактор – М. Арнаудов, словниците на речниците се припокриват при 118 думи, което е близо 1/3 от обема им). В нито едно от трите издания обаче не е посочен принципът на подбор на тълкуваните единици в притекстовите речници. За разлика от РБППХД/РВРРНД 1954, където са включени не само думи, но и съчетания, дори изречения, в РБППХД/РВРРНД 1972 и в РБППХД/РВРРНД 1982 съчетанията са значително по-малко. Думите и в трите словника са представени обикновено в основната си форма, изписани са без ударения, което затруднява читателя, тъй като те са или чужди, или малко познати. Ако при първите два притекстови речници е приложен азбучно-гнездовия принцип на подредба и началната тълкувателна единица е изписана винаги с

главна буква, то при третия е използван азбучният принцип и заглавката е изписана с малка буква. При РБППХД/ВВРРНД 1954 и РБППХД/ВВРРНД 1972 вариантите са представени като равноредни, докато в РБППХД/ВВРРНД 1982 като равноредни са посочени дублетите, а вариантите са изписани в скоби след заглавката. За разлика от РБППХД/ВВРРНД 1954 в другите два речника е посочен произходът на думите, което обогатява езиковата култура на читателя. Единствено при РБППХД/ВВРРНД 1972 има посочено авторство. Може да се обобщи, че от днешна гледна точка РБППХД/ВВРРНД 1982 е най-издържан откъм подбор на словникови единици, описание на произхода им и тълкуване.

И в трите речника липсва илюстративен материал или препратка към народното умотворение, където се среща езиковата единица. Всичко това със сигурност не улеснява читателя, особено когато е употребен вторият вариант, който в повечето случаи в речниците не е на съответното азбучно място, тъй като двете единици, както беше посочено, са описани в една и съща статия (напр. в РБППХД/ВВРРНД 1954 *кифор* (вариант на *кивор*) се открива преди *ким билир*; *умут* (вариант на *омут*) е при буква О; в РБППХД/ВВРРНД 1972 *еждер* е вариант на *аждер*, но ползвателят няма как да се досети да потърси при буква А, тъй като няма посочена препратка при буква Е; според азбучната подредба читателят на РБППХД/ВВРРНД 1972 и РБППХД/ВВРРНД 1982 ще търси *аретлик* след *арач*, но думата е посочена като вариант в статията на *аратлик*; *ешкин* като вариант на *ишкин* се открива единствено при буква И). Трудно е дори за изследователя на речника да установи къде, в кое умотворение се среща дадена езикова единица. В тази връзка трябва да се посочи, че се забелязва различен подход при представяне на значението на непознатите думи и изрази в притекстовите речници и в Славейковия текст с народни умотворения с начални букви А, Б и В.⁶ Ако в речника думите са дефинирани, но няма никаква препратка към съответната народна мъдрост, то в пословиците непознатата езикова единица е маркирана с цифра и изтълкувана под линия.

Присъствието на голямо количество чужди езикови единици в словника на притекстовите речници показва резултата от развойните процеси в лексиката на националния ни език по време на Възраждането близо век след публикуването на Славейковите *Пословици*. Повечето от посочените чужди думи са загубили своята актуалност, преминали са в пасивния речников фонд на езика ни. Фактът, че словниците на тези речници, изготвени върху един и същ текст, са различни, е показателен за различния подход към езиковия материал на съставителите, който е обвързан с читателските потребности. Съпоставката на единиците с начална буква А в трите словника показва, че по една или друга причина част от включените в РБППХД/ВВРРНД 1954 думи в РБППХД/ВВРРНД 1972 и РБППХД/ВВРРНД 1982 вече не присъстват (*ага*, *акатис*, *аладжа*, *алат*, *аралък*, *артърмак*, *ат*, *ахкям-адлис*, *ахчия*), а други са отпаднали от словника на РБППХД/ВВРРНД 1972 и отново са включени в РБППХД/ВВРРНД 1982 (*айгър*, *алашик*, *ангария*, *аяклия*, *аян(ин)*).

Оказва се, че и притекстовите речници, привидно лесни за изготвяне поради своя малък обем, опростената структура на статията и относително ясения си словник, се оказват сериозно предизвикателство за съставителите. Отбелязаните неточности и проблеми в трите речника подсказват, че при създаването на подобни съпътстващи текстове е нужна най-малкото консултация с професионални лексикографи (като се

⁶ Както е известно, поради напредналата възраст и здравословни проблеми намерението на П. Р. Славейков „да даде тълкование на непознатите и малко познати думи и да напъстри страниците с езикословни и други бележки и пояснения“ (БППХД/ВВРРНД 1954: 78) частично се реализира и то само при буквите А, Б и В.

започне от подбора на словниковите единици до дефинирането им и графичното оформяне на статията). Както се вижда, нужна е ясна концепция дори за този вид лексикографски трудове. По този начин словникът ще бъде съобразен с предназначението на речника и ще отговаря на съвременните научни изследвания, информацията ще бъде коректно и точно поднесена, статията ще бъде правилно структурирана и максимално съобразена с читателските потребности, така че да не затруднява, а да улеснява възприятието на текста, към който се отнася. Не на последно място ще разширява общата езикова култура на ползвателя. Притекстовите речници като анализирани тук, които включват фонетични и лексикални варианти от различни краища на българското езиково землище, поставят въпроса кой е най-добрият начин за описване и тълкуване на подобни единици – дали да се избере азбучната подредба в края на сборника и дали да се посочват препратки (вътре в речника и към съответната мъдрост), или да се тълкува под линия всяка непозната дума и израз – т.е. начинът, който избира самият П. Р. Славейков в „Български притчи и пословици и характерни думи“ при първите три букви.

ЛИТЕРАТУРА

- БППХД I ч. 1889: *Славейков, П. Р.* Български притчи и пословици и характерни думи. А – Н. Пловдив: Единство. <<https://www.rodopskistarini.com/2012/06/1889.html>> [15.05.2022 г.] (BPPHD I ch. 1889: *Slaveykov, P. R.* Balgarski pritchi i poslovitsi i harakterni dumi. A – N. Plovdiv: Edinstvo).
- БППХД II ч. 1897: *Славейков, П. Р.* Български притчи и пословици и характерни думи. О – Я. София: Ив. Н. Даскалов и сие (BPPHD II ch. 1897: *Slaveykov, P. R.* Balgarski pritchi i poslovitsi i harakterni dumi. O – Ya. Sofia: Iv. N. Daskalov i sie.) <<https://www.rodopskistarini.com/2012/06/1889.html>> [15.05.2022 г.].
- БППХД 1954: *Славейков, П. Р.* Български притчи или пословици и характерни думи. София: Български писател (BPPHD 1954: *Slaveykov, P. R.* Balgarski pritchi ili poslovitsi i harakterni dumi. Sofia: Balgarski pisatel).
- БППХД 1972: *Славейков, П. Р.* Български притчи или пословици и характерни думи. София: Български писател (BPPHD 1972: *Slaveykov, P. R.* Balgarski pritchi ili poslovitsi i harakterni dumi. Sofia: Balgarski pisatel).
- БППХД 1982: *Славейков, П. Р.* Български притчи или пословици и характерни думи. София: Издателство на Българската академия на науките (BPPHD 1982: *Slaveykov, P. R.* Balgarski pritchi ili poslovitsi i harakterni dumi. Sofia: Izdatelstvo na Balgarskata akademiya na naukite).
- БППХД 2003: *Славейков, П. Р.* Български притчи или пословици и характерни думи. София: Захарий Стоянов (BPPHD 2003: *Slaveykov, P. R.* Balgarski pritchi ili poslovitsi i harakterni dumi. Sofia: Zahariy Stoyanov).
- Георгиева 2022: *Георгиева, Ц.* Речникът в сборника „Български притчи или пословици и характерни думи“ на П. Р. Славейков. – В: Доклади от Международната годишна конференция на Института за български език „Проф. Любомир Андрейчин“ (София, 2022 г.). София: Българска академия на науките, Институт за български език „Проф. Любомир Андрейчин“. ISSN 2683-118X (print) ISSN 2683-1198 (online) <<https://ibl.bas.bg/wp-content/uploads/2022/05/Proceedings-CONFIBL2022.pdf>> [15.05.2022 г.] (Georgieva 2022: *Georgieva, Ts.* Rechnikat v sbornika „Balgarski pritchi ili poslovitsi i harakterni dumi“ na P. R. Slaveykov. – V: Dokladi ot Mezhdunarodnata godishna konferentsia na Instituta za balgarski ezik

- „Prof. Lyubomir Andreychin“ (Sofia, 2022 g.). Sofia: Balgarska akademia na naukite, Institut za balgarski ezik „Prof. Lyubomir Andreychin“. ISSN 2683-118H (print) ISSN 2683-1198 (online).
- Кювлиева 1997: *Кювлиева, В.* Българското речниково дело през Възраждането. София: Проф. Марин Дринов. ISBN 954-430-372-3 (Kyuvlieva 1997: *Kyuvlieva, V.* Balgarskoto rechnikovo delo prez Vazrazhdaneto. Sofia: Prof. Marin Drinov. ISBN 954-430-372-3).
- Николова 2015: *Николова, Н.* Пуризмът в епохата на Българското Възраждане. Шумен: Епископ Константин Преславски. ISBN 978-619-201-042-3 <http://litermedia.com/mkportal/modules/downloads/file/mk_185_PEBV2variant.mk> [15.05.2022 г.] (Nikolova 2015: *Nikolova, N.* Purizmat v epochata na Balgarskoto Vazrazhdane. Shumen: Episkop Konstantin Preslavski. ISBN 978-619-201-042-3).
- РБППХД 1954: Речник на малко познати думи и изрази. – В: Славейков, П. Р. Български притчи или пословици и характерни думи. София: Български писател (RBPPHD 1954: Rechnik na malko poznati dumi i izrazi. – V: Slaveykov, P. R. Balgarski pritchi ili poslovitsi i harakterni dumi. Sofia: Balgarski pisatel).
- РБППХД 1972: *Атанасова, С.* Речник. – В: Славейков, П. Р. Български притчи или пословици и характерни думи. София: Български писател (RBPPHD 1972: *Atanasova, S.* Rechnik. – V: Slaveykov, P. R. Balgarski pritchi ili poslovitsi i harakterni dumi. Sofia: Balgarski pisatel).
- РБППХД 1982: Речник на диалектни, остарели и чужди думи. – В: Славейков, П. Р. Български притчи или пословици и характерни думи. София: Издателство на Българската академия на науките (RBPPHD 1982: Rechnik na dialektni, ostareli i chuzhdi dumi. – V: Slaveykov, P. R. Balgarski pritchi ili poslovitsi i harakterni dumi. Sofia: Izdatelstvo na Balgarskata akademia na naukite).
- РБЕ: Речник на българския език, онлайн издание (2001–2015). София: Българската академия на науките БАН. (RBE: Rechnik na balgarskia ezik, onlayn izdanie (2001–2015). Sofia: Izdatelstvo na Balgarskata akademia na naukite). < <https://ibl.bas.bg/rbe/>>